

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Rytterskolen

Medlemsblad for

KARLEBO LOKALHISTORISKE FORENING

www.lokalhistoriske-forening.dk

12. årgang nr. 1 - Forår 2018

Karlebo Lokalhistoriske Forenings medlemsblad, 'Rytterskolen' udkommer 4 gange årligt og udsendes til bl.a. foreningens medlemmer.

www.lokalhistoriske-forening.dk

INDHOLDSFORTEGNELSE

Formanden har ordet	s. 3
Fra museets gemmer. Nogle spændende sløjdmøddeller	s. 4
Middelaldermønter på Fredensborg lokalhistoriske Museum	s. 8
Fra åbningen af udstillingen 'Landsbyens Håndværkere'	s. 22
Om Fredensborg Møllelaug	s. 23
Foreningens formålsparagraf	s. 24
Foreningens bestyrelse	s. 24

Forsidefoto.

KARLEBO MØLLE MINDEDES PRINS HENRIK.

Tirsdag d. 20-2-2018 mellem kl. 9 og 12 satte Fredensborg Møllelaug møllens vinger i kors/sorg som det hedder i møllesproget, for at mindes Prins Henrik ved hans bisættelse.

Prins Henrik var protektor for DANSK MØLLERFORENING, og derfor ville vi gerne ære ham på møllens sprog og tradition.

I gamle dage var det en tradition, at når der var en der var død i landsbyen, og ligtoget kørte forbi møllen, så stoppede mølleren arbejdet og satte vingerne i kors for at ære den afdøde.

Over hele landet deltog talrige møller i denne flotte tradition.

Tekst: Niels Erik Bølling. Foto: Anders

Redaktør: Flemming Jappsen – Holtebakken 49 -2990 Nivå

Tlf.: 5124 5338 – fl.jappsen@gmail.com

Layout/grafik: Jens Erik. Christiansen – Åtoften 131, 2990 Nivå

Tlf.: 4914 0397 – jensec2990@gmail.com

Tryk: 550 eksemplarer, ISSN:1904-853X

Deadline for næste udgave af medlemsbladet er 3. juni 2018

Materiale til redaktøren modtages gerne elektronisk.

Eftertryk er tilladt efter aftale med redaktøren.

Formanden har ordet

En god begyndelse

I januar kunne vi låne en lang række genstande på Hørsholm Håndværkermuseum på Hørsholm Mølle. Her har Håndværkerforeningen for Hørsholm og Karlebo udvist en overordentlig stor generøsitet overfor os. Derfor har vi kunnet opbygge en god og interessant særudstilling. Disse genstande udgør nu mere end halvdelen af Fredensborg Lokalhistoriske Museums nye særudstilling: "Landsbyens Håndværkere".

Udstillingen åbnede den 3. marts, bl.a. med deltagelse af virkelig mange af vore medlemmer. Den rækker tidsmæssigt fra 1700-tallet og frem til begyndelsen af 1900-tallet. Altså en periode, hvor håndværket endnu var "håndens værk". Vi har allerede haft ganske mange gæster fra både vores egen kommune og fra det øvrige Nordsjælland. Og vi glæder os til at se endnu flere af vore medlemmer på museet. Tag børn og/eller børnebørn med på et spændende besøg!

Ved generalforsamlingen den 22. marts var deltagelsen større end nogensinde, hvilket var overordentlig glædeligt. Aftenen rundedes af med et spændende foredrag af Peter Aarby om Karlebo Kommunes tidligere beredskabsbunker. Flere medlemmer beklagede, at de netop denne aften havde andre aftaler. Men til dem, som naturligvis til alle øvrige medlemmer, kan jeg sige: Fortvivl ikke, for den 17. maj har I chancen for at se "the real thing". Da kan I nemlig aflægge et besøg i selve bunkeren i tiden 19 til 21. Men læs nærmere herom i programmet på foreningens hjemmeside.

Året er altså godt begyndt. Og "godt begyndt er halvt fuldendt" hedder det som bekendt - vi glæder os til at se jer!

Med venlig og lokalhistorisk hilsen

Niels Storgaard Simonsen

Formand

Fra museets gemmer

Nogle spændende sløjdmodeller

Tekst og foto Henrik Teileskov

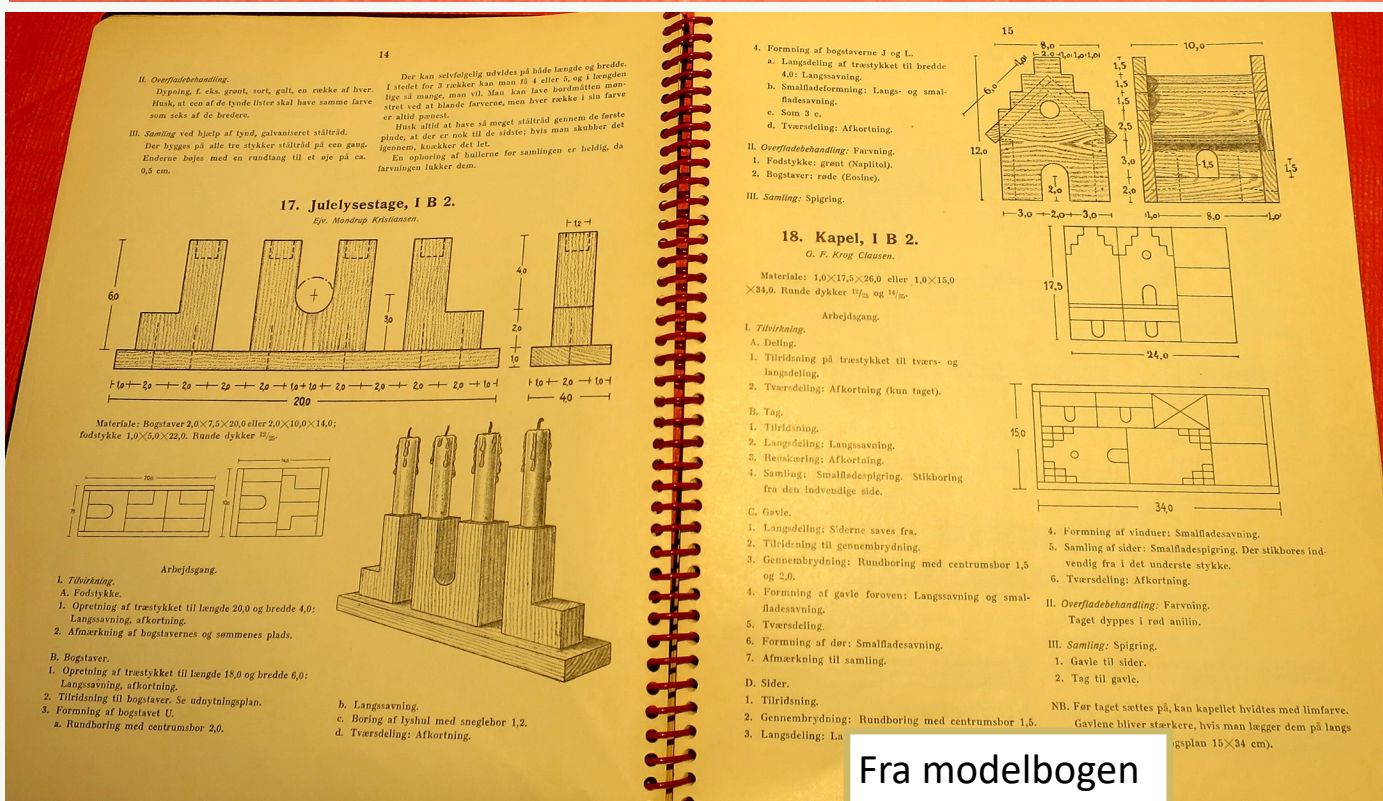
Nogle af museets fine modeller

Det lokalhistoriske Museum i Avderød rummer en spændende samling af modeller, der har været anvendt i skolefaget sløjd. De stammer fra Karlebo Skole, men modeltyperne har været anvendt over hele landet. Der er sikkert mange af bladets læsere, der har stiftet bekendtskab med sådanne modeller i deres egen skoletid.

De udstillede modeller har været anvendt i den indledende sløjd-undervisning, hvor de basale teknikker og værktøjer, som f.eks. forskellige måder at save på, færdighed i at bruge søm og hammer samt boring, skulle øves. Det var idéen, at eleven efter bedste evne skulle

efterligne den fremviste model. Der var ligefrem udarbejdet modelbøger, der meget detaljeret med centimetermål og beskrivelser angav størrelsesforhold og arbejdsgange.

Modelbøgerne indeholder dog også langt mere komplekse modeller beregnet for undervisningen på et højere klassetrin.

Denne form for efterligning har været fremherskende i undervisningen i sløjd i en lang årrække. I vore dage er den blevet afløst af en mere fri form, hvor det kreative element

sammen med den tekniske kunnen er i højsædet. F.eks. kunne opgaven, der skal løses, være fremstilling af en lysestage med et juletema. Det er så op til eleven i stedet for at arbejde efter en på forhånd fastlagt model selv at udarbejde design og tegning af en lysestage. Der skal i denne proces blandt andet vurderes

størrelsesforhold, materialer, teknikker, værktøjer. Det hele afsluttes selvsagt med selve den praktiske udførelse. Denne udvikling afspej-

ler jo også overgangen fra industrisamfundets produktion til videnssamfundets krav om idérigdom og kreativitet.

På museet har vi også udstillet en høvlebænk med en mindre samling af elevværktøj samt et skab, hvor søm og skruer kunne opbevares.

De stammer også fra Karlebo Skole.

Faget sløjd i den danske skole.

I mere end 100 år har sløjdfaget optrådt på de danske skoleskemaer. For så vidt at skolen også tidligere skulle afspejle det omgivende landbosamfund, var det naturligt med manuelt arbejde i skolerne. Der var dog tale om særdeles spredte tiltag og først med skoleloven af 1814, der indførte den almindelige 7 årige undervisningspligt i Danmark, blev sløjd formelt indført som skolefag. Undervisningspligten var i princippet 7 årig men dog med forskel mellem by- og landskoler. På lan-

det, hvor bønderbørnene skulle hjælpe til på gårdene, var der kun skolegang hver anden dag. Børnene opholdt sig i skolen fra de var 7 år gamle til de blev konfirmeret som 14 årige.

Praktiske problemer med i tilstrækkelig udstrækning at skaffe lokaler, materialer og lærere udsatte den reelle indføring til 1880'erne. I 1886 blev to sløjdlærerskoler grundlagt i Danmark. Askov Sløjdskele blev oprettet i Askov ved Vegen og byggede i høj grad på tanker udviklet på sløjdskelele i Nääs i

Sverige. I denne retning var ledetrådene individuel undervisning, hvor man i øvelsesrækker fremstillede bestemte modeller af stigende sværhedsgrad. Når det færdige produkt blev godkendt, kunne man gå videre med den næste model i rækken. Heroverfor stod Dansk Skolesløjd i København, der i deres modelsløjd lagde mere vægt på klasseundervisning og store holdstørrelser. Man savede f.eks. i takt. Målet var her en mere ensartet tilgang til faget. I

mange år lå de to sløjdretninger i strid med hinanden – en strid, der først ophørte i 1978, da de to sløjdskoler blev lagt sammen.

Som beskrevet i indledningen har faget i vor tid bevæget sig i en mere kreativ retning. Som et resultat af denne udvikling er faget i dag sammenlagt med faget håndarbejde til det nye skolefag ”håndværk og design”.

Kilde: Wikipedia

Der arbejdes i sløjdlokalet.

Foto: Lokalthistorisk Arkiv i Gentofte

Middelaldermønter på Fredensborgs lokalhistoriske Museum

Af Peter Aarby

På vores lokalhistoriske museum er udstillet en række mønter og en enkelt bankseddel stammende fra 1300-tallet og fra 1600- til 1800-tallet. Flere af mønterne har været anvendt, hvor store omvæltninger og dramatiske begivenheder har fundet sted i Danmarks politiske og økonomiske historie, og deres værdi og brug som betalingsmiddel har været stærkt påvirket af disse begivenheder. Museet har i sin præsentation af pengene i udstillingen holdt sig til en kort beskrivelse og datering af mønterne, men er påbegyndt en uddybning af denne beskrivelse, hvor mønterne også indsættes i den omtalte politisk-økonomiske sammenhæng, herunder denne sammenhængs eventuelle afsmitning på vores lokale datidige forhold¹⁾.

Denne artikel omhandler et kort og stærkt begrænset uddrag af de i forbindelse med artikelskrivningen indsamlede informationer, der alene omhandler middelaldermønterne²⁾. Såfremt omstændighederne måtte tillade det, kan der senere forhåbentlig skrives tilsvarende artikler om de øvrige mønter.

Middelaldermønterne (se fig. 1), som alene er emnet for denne artikel, er alle fundet under udgravning af en middelaldergård i Niverød i 2007. Udgravningerne er beskrevet af arkæologerne Ole Lass Jensen & Claudio Casati i en rapport fra 2008 benævnt "En middelaldergård i Niverød". Mønterne er registreret af Nationalmuseet som danefæ, og der er skrevet en danefærapport om fundet.

Fig.1. Billedet viser den ene kobbermønt, som er stærkt irret og de fire sølvmønter. Den anden kobbermønt er fundet lidt fra de andre og er formentlig derfor ikke med på billedet.

Der er tale om i alt seks mønter, nemlig to danske **penning** af kobber og fire tyske **hulpenning** af sølv.

De danske kobbermønter omtales i udgravningsrapporten som borgerkrigsmønter refererende til den urolige og kaotiske tid, de fungerede i. Mønterne er nogle af de sidste, der blev slået, inden slåning af danske mønter midlertidigt ophørte i 1336. Hvorfor fundet i Niverød netop bestod af sådanne næsten værdiløse danske kobbermønter og rela-

tivt værdifulde sølvmønter slået i Nordtyskland, vil denne artikel måske kunne give et svar på.

De tyske hulpenninge er kobbermønternes afløser (sammen med både engelske og franske mønter), indtil dansk møntslagning igen kom i gang i slutningen af 1300-tallet.

På efterfølgende kort (fig. 2.) er vist udgravningsstedet, som ligger lidt øst for Niverød i nærheden af Johannes Hages Allé.

Fig. 2. Stedet hvor middelaldermønterne blev fundet afbilledet på et gammelt kort fra 1778/1779. Bemærk, at vest er øverst i kortet, hvor Kongevejen mod Helsingør ses. Kortet er kopieret fra udgravningsrapporten.

1. Penning indgik i den europæiske middelalders pengesystem.

Penning er en meget gammel europæisk møntenhed, og den danske udgave har sin pendant i den tyske pfennig og den engelsksprogede penny eller pence. Forbilledet for disse mønter er den romerske sølvmønt denaren, som blev slået allerede 211 før Kristus³). Denne mønt blev den føren-

de mønt i Romerriget gennem dettes lange historie. Denaren modsvarede 1/72 del af et romersk pund svarende til 4,55 gr. sølv. Systemet var relativt velfungerende men blev dog efterhånden udvandet ved slåning af mønter med mindre lødighed i sølv. Denaren fortsatte dog som regneenhed med sin oprindelige værdi på trods af, at selve mønten devalueredes.

Dette måske for nogle læsere paradoksale forhold illustrerer, at anvendelsen af begrebet penge har mere end en dimension, faktisk tre hovedfunktioner.

Penge kan anvendes som:

- ♦ *Generelt accepteret **omsætningsmiddel**, herunder til afdrag på gæld.*
- ♦ ***Unikt værdimål***
- ♦ ***Opsparingsmiddel***

Alle dimensioner behøver ikke nødvendigvis at være i anvendelse samtidig. Dette betyder, at en "pengeøkonomi" principielt godt kan eksistere uden en stor forsyning med mønter og pengesedler, når blot der eksisterer et unikt værdimål, som alle varer kan værdisættes efter (bytteværdiprincippet). Selve betalingerne kan så, hvis penge som omsætningsmiddel altså ikke anvendes, gennemføres enten ved vareudveksling, efter at disse er værdisat eller gennem et system af kreditter og tilgodehavender. Dette er dog i praksis noget besværligt, hvorfor pengeøkonomien gradvist fortrængte naturalieøkonomien. De første mønter blev allerede slået i det mindste ca. 600 år før Kristus i Lydien.

Anvendelsen af penge i forbindelse med økonomiske transaktioner blev i 1100-tallet i stigende grad udbredt i Centraleuropa og senere til Norden. I den betragtede periode var anvendelsen af penge udbredt til de fleste befolkningsgrupper i landet⁴).

Den romerske denar blev udbredt langt ud over Romerrigets grænser, og fund af romerske denarer i Danmark kan henføres i det mindste til første eller andet århundrede efter Kristus.

Denaren blev overtaget af de "stater", som opstod efter folkevandringstiden og Romerrigets sammenbrud og indgik f.eks. i Karl den Stores møntreform fra 794 med en vægt på 1,74

gram sølv⁵).

Denaren var hovedmønt i de europæiske møntsystemer helt frem til 1200-tallet under navnet denier, som er fransk for denar. Mønterne blev hurtigt præget med herskerens kontrafej og andre motiver, som kunne reklamere for denne eller hans rige. Historien med udvanding af værdien gentog sig imidlertid, og mønten endte som ren **skillemønt**.

En skillemønt er en mønt, som er fremstillet af et billigere metal end hovedmønten, som normalt er fremstillet i sølv. Principielt skal hovedmøntes prægede værdi afspejle markedsprisen på sølv, men dette var langt fra altid tilfældet.

Romerne udmøntede i øvrigt også på et tidspunkt en gulddenar⁶), som modsvarede 10 sølvdenarer. Fra middelalderen kendes kun et enkelt eksempel herpå, som i øvrigt er fundet på Bornholm⁷).

I de germanske lande kaldtes denaren for plennig eller pfennig og i Norden penning. (Værdien af en pfennig skulle i øvrigt modsvare værdien af en skæppe korn 17,4 liter)⁸). I England kom den til at hedde penny, og bogstavet "d" anvendtes helt frem til 1971 for mønten, og også i Danmark anvendtes bogstavet "d" for enheden frem til Chr. IV's regeringsperiode. I Spanien blev helt frem til år 1400 præget en mønt betegnet dinero.

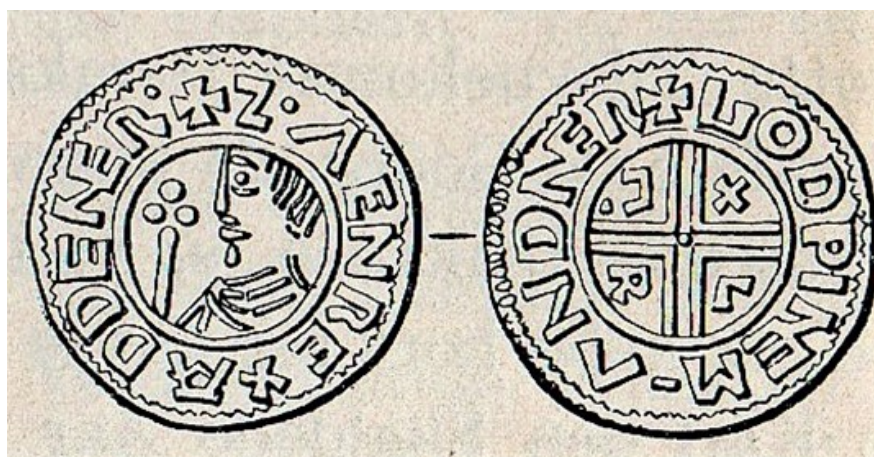
Det er oplagt at antage, at ordet "penge" på dansk stammer fra penning. Imidlertid er det latinske ord for penge pecunia⁹), hvorfor dette ord måske har givet anledning til både ordet penge og penning. Dette er dog indtil videre ren spekulation fra min side.

2. Pengevæsenet i Danmark frem til ca. år 1400.

Udenlandske mønter, (som der er gjort meget rige fund af i Danmark in-

klusive Skånelandene), har som de eneste været anvendt som betalingsmiddel i Danmark indtil 800-tallet, hvor danske mønter blev slået. Der var dog tale om udenlandske efterligninger, og først Harald Blåtand (958 til senest 987) slog egentlig danske mønter og prøvede at gøre dem til et dominerende betalingsmiddel¹⁰). Hans søn, Svend Tveskæg (987-1014), satte sit kontrafej på mønten som den første danske konge kort før år 1000¹¹).

Med Knud den Store (1018-1035) kom der mod slutningen af hans regeringsperiode mere system i tingene, idet han, ikke overraskende, benyttede sig af et angelsaksisk forbillede¹²). Knud gennemførte flere reformer af pengevæsenet; den første i 1020, hvor han slog mønter i Lund, Roskilde, Ringsted, Viborg og Ribe. Mønterne var nu ifølge kilderne på ca. 1,5 gr. (kan næppe være sølv det hele jfr. i det efterfølgende), hvilket er lidt mere end de angelsaksiske forbilleder. Der blev

Svend Tveskægs mønt som gengivet hos Nicolai H. Wulff i Penge side 38. Det er lidt usikkert, hvad der egentlig står på mønten, som formentlig er en penning. Et kvalificeret gæt er:

"Sven Danernes konge" og på bagsiden "Godwin møntmester hos danerne". Tolkningen baseret på kilderne og selve møntens prægning står for min regning.

dog slået en række andre mønter også, og de enkelte møntsteder slog hver deres. En vis forvirring opstod, og først i 1030 kom der lidt mere styr på pengevæsnet.

Knuds system¹³) (formentlig det fra 1020) bestod som udgangspunkt af en *mark* svarende til en vægt af ca. 216 gram sølv. Sølv var den førende valuta og forblev som sådan i Europa og specielt i Danmark helt frem til 1873, hvor Danmark gik over til guld-møntfod. Marken var lig med 8 *øre*, der igen var lig med 24 *ørtug*¹⁴), som igen bestod af 240 (288 i Jylland) *penninge*¹⁵). Det var alene den sidste mønt dvs. penning, der blev udmøntet. 240 penninge var således lig med én mark. De øvrige møntbetegnelser havde måske mere karakter af de foran omtalte regneenheder. Marken var som udgangspunkt et vægtmål og bestod af 16 lod sølv¹⁶) (1000 promille), og den udmøntede mark svarede omtrent til 15 lod sølv (937 promille). Der opstod dog hurtigt større forskel mellem vægtenheden én mark sølv og mønten én mark sølv og derfor også benævnt markpenning (240 Penning). Det er som nævnt fristende for udstederen at præge mønten med en højere værdi end vægten af ædelmetallets markedsværdi. Herved opstår en for-tjeneste, som tilfalder udstederen.

Forbilledet skiftede ret hurtigt mod de tysktalende lande, men stadig med marken som enhed. F.eks. var den lübske mark sølv toneangivende. Den vejede 234 gram dvs. lidt mere end Knuds.

I de kommende år forringedes værdien af pengene i det mindste delvis som en følge af forsøget på at tjene på udstedelsen af penge dvs. slå mønter, som stadig blev mindre lødige. En

medvirkende årsag kan have været, at Europas produktion af ædelmetaller var meget ringe¹⁷) selv efter fundene i 1100-tallet (j.fr. senere herom i artiklen). Endelig skal peges på, at ikke kun kongerne slog mønter, men i lange perioder også andre, der mere eller mindre legalt havde fået adgang hertil.

I efterfølgende tabel (fig. 3, se næste side) er forsøgt at vise, hvorledes værdien af pengene i Danmark gradvis blev devalueret frem til den kongeløse tid.

Baggrunden for denne devaluering til under 1/10 af den oprindelige værdi var bl.a. den nationaløkonomisk set uheldige sammenblanding af pengeudstedelse og statskasse. Kongerne var ofte i pengetrang og kunne ikke stå for fristelsen til at slå mønter med et stadig mindre sølvindhold blandt andet gennem årlige pengeombytninger. Årsagen til dette udækkede pengebehov var bl.a. den politiske udvikling i Danmark, hvor kongen kom i stadig større politisk og økonomisk afhængighed af stormænd og gejstlighed samt udenlandske grever og fyrster. Blandt andet kan nævnes, at Danmarks Østersøimperium med Valdemar Sejrs (1202-1241) tilfangetagelse i 1223, løskøbelse i 1225 og hans nederlag ved Bornhoved i 1227 mod nordtyske fyrster var gået mere eller mindre tabt, og forsøgene på at genrejse det var både dyre og forgæves¹⁸). Hertil kom den ulyksalige opdeling af landet i len til hans forskellige efterkommere, der i stedet for at styrke landet, kastede det ud i magtkampe og kongemord og lænsede kongemagten for indtægter. Hertil kom i begyndelsen af 1300-tallet nogle år med misvækst.

Antal Mark Penge på én Mark sølv vægt

Konge	Periode	Tidspunkt	Antal Mark Penge
Knud den Store	1015 til 1045		1,07
Valdemar Sejr	1202 til 1241	1231	2,50
Christoffer I	1252 til 1259	1256	3,71
Erik Glipping	1259 til 1286		4,44
Erik Menved	1286 til 1319	1290	10,00
Erik Menved		Lige før 1300	6,00
Erik Menved		1306	8,00
Erik Menved		1314	10,00
Kongeløs tid		1336	10,00
			Værdien så lav så dansk mønt næsten ude af brug
Valdemar Atterdag	1340-1375	1330 til 1387	brug

Kilde: P.C. Hauberg, Danmarks Myntvæsen og Mynter i Tidsrummet 1241-1377 side 248 til 268 om møntes værdi. Tallene er plukket og beregnet fra teksten. Artiklen kan findes ved at klikke på danskmoent.dk.

Markens købekraft i forhold til én mark sølv vægt ca 216 gr.

I *Danmarkshistoriens Hvem Hvad og Hvornår*, 1994 [ISBN 87-567-5350-0](https://www.isbn.dk/9788756753500), side 403 er angivet, at marken i 1020 svarede til 216 gr. sølv og i 1338 til godt 22 gram, dvs. et fald på ca. 90%. Denne udvikling svarer meget godt til Haubergs optegnelser.

Se Wikipedia Danmarks Historie fra 1047 til 1397

Som bekendt endte det med, at da Christoffer II (1320-1324 og 1328-1332) døde, var hele landet pantsat til holstenske grever, som udplyndrede riget. Danmark var herefter uden konge i 8 år, hvorefter Valdemar Atterdag (1340-1375) kom på tronen. Efterhånden lykkedes det ham at samle riget uden dog at få styr på pengevæsenet trods forsøg herpå¹⁹). Først med hans datter Magrethe I (1387-1412) kom

der igen lidt orden herpå efter at slåning af danske mønter, der, som nævnt foran, var ophørt i 1336.

3. Museets danske kobbermønter.

Kobbermønterne, som findes i en kopi på museet, ses på fig. 4.

Kobbermønterne er ifølge dane-færklæringen begge slået under Christoffer II i hans første (1320-1326) eller anden regentperiode (1330-1332).

Figur 4. Danske kobbermønter slået 1330-1339. Kopier udført af arkæologisk kopicenter Køge. Originalerne, som blev udgravet i Niverød, befinder sig på Nationalmuseet. Der er tale om penningmønter. På fig. 1 ses, at kobberet på den originale mønt er irret, hvilket ikke er tilfældet på kopien, som ses i figur 4.

(Måske i den efterfølgende kongeløse tid). Den ene er slået i Lund den anden i Roskilde. Der er tale om en penning, der, som nævnt, var den mindste møntenhed, og længe stort set den eneste, som blev udmøntet²⁰). Mønterne er i udgravningsrapporten²¹) benævnt borgerkrigsmønter, som henviser til den urolige tid, hvori mønterne blev slået. I kobbermønter er formentlig indblandet lidt sølv, men næppe meget. Den samlede vægt har været godt ét gram. Deres omsætningsværdi har næppe været særlig stor. (Jfr. tabel 3 foran).

Vores to kobberpenninge repræsenterer slutstenen på en negativ udvikling, der, som tabel 3 viser, endte med det danske pengevæsens sammenbrud og ophør med slåning af danske mønter i 1336.

4. Museets nordtyske hulpenning i sølv.

I en lang periode gennem 1300-tallet blev der herefter ikke slået danske mønter, og udenlandske mønter vandt frem som omsætningsmiddel. Blandt disse dominerede nordtyske hulpenning af lødigt sølv, som vi har fire af udstillet på museet. Først med Magrethe I (1387-1412)/Erik af Pommern (1396-1439)²²) blev der igen med sikkerhed slået dansk mønt efter lübsk standard. En mark (kølnsk) blev sat lig med 16 skilling eller 192 penninge.

Figur 5 viser samlingens middelalder-sølv mønter. (kopier)

Ifølge danefæerklæringen er der tale om to hamborgske hulpenninge fra midten af 1300-tallet forsynet med en såkaldt strålerand. En lübeck hulpenning fra før 1350 ligeledes med strålerand. Endelig en nordtysk hul-

Figur 5. Sølv mønter fra ca 1350. Mønterne er overklippede og sådanne kaldtes senere under CII (1513 til 1523) for Klippinge. Originalerne blev fundet under en udgravning i Niverød, og originalerne befinder sig på Nationalmuseet. De viste mønter er kopier fremstillet på kopicentret i Køge. Der er tale om såkaldte brakteaer, dvs. de er kun præget på den ene side. Mønterne bærer præg af flittig brug, da de virker meget slidte.

penning fra midten af 1300-tallet med strålerand. Alle mønter er halverede.

Der er tale om såkaldte ensidige prægede hulpenning, som blev anvendt i Danmark i perioden 1330 til 1370. Mønterne havde en diameter på 1,5 cm. Sølvvægten er i en af kilderne angivet til 0,5 gram²³), andre oplyser 0,30 til 0,45 gram²⁴). Mønterne er dog overklippede enten i et forsøg på at ramme en bestemt sølvværdi i forbindelse med en betaling, eller blot som udtryk for en tilsigtet devaluering af mønten. Sidstnævnte opfattelse styrkes af, at pengene allerede af møntmesteren ofte blev halverede²⁵). Hulpenning blev også præget i Danmark, men først under Erik af Pommern (1396 til 1439) dvs. efter den periode, vores mønter er slået i. At klippe i mønterne ses ofte i de skatte, der er gravet op af den danske muld specielt fra vikingetiden. Det var i øvrigt almindeligt, at man forsøgte at vurdere lødigheden ved at bøje mønten (bestemme dens hårdhed), stikke hul i den eller at klippe den over for at ramme den ønskede sølvværdi. Selvom en prægning af mønter efterhånden var almindelig, har tilliden ikke altid været overvældende, og man har da søgt i stedet at afregne i den reelle vægt af sølvet.

5. Købekraft.

Et interessant spørgsmål er selvsagt, hvilken købekraft datidens penge repræsenterede.

I en af artiklens kilder er foretaget en omregning til vores dages penge værdi ved hjælp af nutidens sølvpris. En sådan beregning er dog i bedste fald værdiløs, i det den relative pris på sølv i dag er langt mindre end den var i middelalderen. Et gram sølv repræsenterede således i middelalderen en

lang større købekraft, end det gør i dag alt andet lige. Dette skyldes dagens langt større sølvproduktion, og det forhold at prisen på sølv også påvirkes af, at sølvet bliver brugt som penge, hvad det ikke længere gør.

I stedet kan betragtes en række datidige eksempler på værdisammenligninger²⁶). F.eks. kostede en øres jord (svarer nogenlunde til en ha.) i 1307 i en bestemt handel 7,5 mark sølv eller 1800 penning i sølv. En tønne rug kunne i 1336 købes for 13 penning i sølv, hvilket i øvrigt svarede til en ugeløn for en arbejder i 1302. En hest vurderedes i 1257 til 3,25 mark sølv eller 780 penning i sølv. For ca. 1 penning sølv kunne erhvervs ca. 10 kg. korn. En penning repræsenterede således, hvis den ellers var lødige, en ikke ringe købekraftsværdi. Eftersom de slagte mønter blev stadigt mindre lødige, har de faktiske priser afregnet i klingende gangbar mønt selvsagt været højere, dvs. mønternes købekraft har været tilsvarende lavere. Hvorvidt disse eksempler er repræsentative, er uvist, men de giver i det mindste et indtryk af, hvor stor en formue, vores fund repræsenterede. I betragtning af at de fundne mønter formentlig er havnet i affaldsgruppen ved en fejltagelse og derfor må antages at udgøre en mindre del af den pågældende gårds beholdning af mønter, taler dette for, at pågældende gård måske har haft en ikke ubetydelig beholdning af rede penge liggende. Dette er dog rent gætterier fra min side.

6. Pengeøkonomiens udbredelse i 1300-tallets Danmark.

At måle 1300-tallets pengeøkonomi med vor tids alen er som nævnt forbundet med store vanskeligheder

og resultatet derfor usikkert. Ikke det stod mindre er flere af kilderne optaget af spørgsmålet. Pengenes betydning i datidens økonomi har af flere forskellige årsager været betydelig mindre. Man kan endvidere spørge om, i hvor stort omfang landbefolkningen i Karlebo sogn og tilsvarende sogne i det hele taget har været påvirket af de omtalte katotiske forhold. Det kan være svært at vurdere, ikke mindst fordi landet i 1330'erne samtidig blev ramt af en landbrugskrise, hvor kornpriserne sank. Hertil kom, at Danmark ligesom det øvrige Europa i midten af 1300-tallet blev ramt af pest (den sorte død), som reducerede befolkningen kraftigt. Fra dette tidspunkt satte et betydeligt prisfald ind på f.eks. både ejendom og heste. Dette kan ses af en række værdisammenligninger fra samtiden. F.eks. viser disse et fald på jordpriserne fra 1307 til 1370 på ca. 75%²⁷). Disse begivenheder førte i øvrigt til at større gårde opslugte mindre, og vornedskabet indførtes for at sikre herremændene arbejdskraft, som nu var blevet en mangelvare²⁸). Selvom det således blev billigere at erhverve sig en gård, har begivenhederne næppe samlet set bedret forholdene for almu- en, men under alle omstændigheder har konsekvenserne af pesten og landbrugskrisen gjort den omtalte vurdering vanskeligere²⁹).

Under alle omstændigheder har naturalieøkonomien som nævnt fortsat været udtalt i 1300-tallet og har måske endda haft en stabiliserende virkning på landets økonomi i den pengepolitisk katotiske periode. Folk i landdistrikterne har i høj grad været selvforsynende med fødevarer, og mange klæder og redskaber både til anvendelse i produktion og i husholdning er fremstillet af bønderne selv eller den lokale landsby-

håndværker. Man kunne endvidere betale sin skat og afgifter med naturalier, og N.H. Wulff nævner endda, at menigmand bevarede forestillingen om, at mønterne var forbeholdt kongerne, og de selvfølgelig prøvede at få mest muligt udbytte af møntslagningen. *Ud fra disse betragtninger forekommer virkningen af pengevæsenets forfald ikke at have haft voldsom betydning for datidens bønder*, men virkningen er som nævnt svært at vurdere, og flere forhold taler for at moderere dette udsagn, hvilket specielt de nyere kilder fremhæver.

I anden halvdel af 1100-tallet gjordes store sølvfund i Bøhmen og Sachsen, hvorfor grundlaget for en større såkaldt monitarisering af den europæiske økonomi blev skabt. Monitariseringen bredte sig nordpå og bredte sig samtidig fra byerne til landdistrikterne, og fra anden halvdel af 1200-tallet anvendtes mønter i alle dele af det danske samfund³⁰).

I den forbindelse kan nævnes, at udgravningsrapporten blandt andet fremhæver med udgangspunkt i de rigelige møntfund i Danmark fra middelalderen, (hvor netop 1300-tallet er meget stærkt repræsenteret), at pengeøkonomien har været udbredt også blandt landets bønder³¹). Som fundene viser, har bønderne endda haft mønter på kistebunden, for måske på den måde også at oparbejde en form for opsparing i rede penge. Værdien af en sådan opsparing er da ganske vist i et vist omfang forsvunden i takt med mønternes devaluering. Det er dog karakteristisk, at sølv-mønterne dvs. de mere værdifulde mønter er rigt repræsenteret i møntfundene, hvilket er i overensstemmelse med den såkaldte Greshams lov, hvor efter den mindre lødige mønt fortrænger den mere lødige.

Sir Thomas Gresham udformed i 1500 tallet en nationaløkonomisk læresætning der sagde: ”at de dårlige penge fortrænger de gode”. Ofte formuleret som O-O, U-U dvs den **O**vervurderede tager **O**mløbet, og den **U**ndervurderede går **U**d. En mønt, der indeholder mindre ædelmetal end dens prægede værdi, kan anvendes til at købe mønter med et sølvindhold svarende til den prægede værdi, hvorved opnås en gevinst. Herved udgår den gode mønt efterhånden af cirkulationen³²). De gode omsmeltes eller gemmes som opsparing.

Pengevæsenets forfald må dog i det mindste have virket indirekte forstyrrende i hverdagen for bønderne, idet penge som regningsenhed (eller bytteværdimål) fortsat må have haft en vis udbredelse også blandt landbobefolkningen; jfr. foran om værdisammenligningerne. Løsningen herpå har været at anvende enheden én mark sølv³³).

For de handlende i byerne har situationen derimod været forfærdelig³⁴). En måde for de handlende at løse problemet på, har været ved både at angive beløb i mark penning og mark sølv³⁵).

For at få et indtryk af, hvordan befolkningens brug af penge varierede imellem befolkningsgrupper, kan nævnes, at ca. 80 byer ved begyndelsen af 1300-tallet havde status som købstæder³⁶). Disse byer var tæt knyttet til kongen, som de var underlagt. Byerne betalte en årlig grundafgift til kongen (allerede fra 1085 kendes eksempler herpå), hvortil kom afgifter for torvehandelen. Købstæderne havde deres egen lovgivning, som kongen gav, og var på den måde retsligt og administrativt adskilt fra det øvrige land. De havde visse privilegier blandt andet foruden håndværk og handel herunder torvehandelen. Byerne var derfor økonomisk attraktive for kongemagten,

der således gerne så flere byer anlagt. Denne interesse blev ikke mindre gennem 1200-tallet, hvor Danmark blev mere og mere involveret i den internationale handel herunder i pengeøkonomi. Omkring 1350 skønnes 10%³⁷) (virker lidt højt?) af Danmarks befolkning at have boet i købstæderne, hvis økonomi må have været præget af penge både som regningsenhed, omsætningsmiddel og formentlig også opsparing herunder långivning. Selvom byerne også selv drev noget landbrug, må vi formode, at landområderne solgte en del af deres produkter på de omtalte torve, og dette har ofte været i klingende mønt³⁸). I det hele taget må forudsætningen for byernes fremkomst have været et ikke helt ubetydeligt produktionsoverskud i landdistrikterne, som omgav byerne. Selvom byernes rolle i højmiddelalderen således stadig var beskeden om end stigende, må der i landet trods alt have været et vist omfang af handel også mellem land og by, hvor penge ikke blot som en regningsenhed indgik, men også som betalingsmiddel. Helt så overraskende er det derfor ikke, at vi ved udgravningen i Niverød har fundet de omtalte mønter.

Afslutningsvis skal nævnes, at det forekommer besynderligt, at kongerne ikke var mere optagne af at tilvejebringe et stabilt pengesystem, end de

rent faktisk var. Da kongen som nævnt var stærkt interesseret i byernes økonomi, måtte det være i kongens egeninteresse at forsyne landet med et robust pengesystem og ikke blot skele til sin egen pengekasse i forbindelse med

udmøntning. Som det fremgår af det foregående, har dette alligevel til ugunst for landet ikke altid været tilfældet, hvilket vort museums mønter er et eksempel på.

Noter

- 1) Møntfundet har tidligere været beskrevet af Vibeke Fenger i ”Rytterskolen” nr. 4-2010
- 2) Det skal understreges, at forfatteren til denne artikel ikke har noget forhåndskendskab til numismatik og ej heller forud har haft større kendskab til 1300-tallets politisk økonomiske historie. Artiklen er i øvrigt skrevet alene på basis af de i fodnoter og i kildelisten nævnte titler. Nogen systematisk kritisk gennemgang af kilderne er ikke gennemført i forbindelse med skrivning af artiklen.
- 3) Se Den Store Encyklopædi under Denar og N.H. Wulffs, Penge side 26.
- 4) Se Keld Grinder-Hansen ansat på Nationalmuseets afdeling for mønt og medaljesamling. ”Mønter som kilde til middelalderens økonomiske historie”.
- 5) Se Gyldendals Den Store Encyklopædi under Denar
- 6) Se N.H. Wulffs Penge side 27.
- 7) Se Gyldendals Den Store Encyklopædi under Denar
- 8) Se perbenny.dk Møntvæsen m.fl.
- 9) Ordet er afledt af ordet *Pecus*, som betyder kvæg. Ordet kapital er afledt af det latinske ord *Capita*, der betyder hoveder. En persons formue (Kapital) opgjordes i antal hoveder. I de første former for mønter ses ofte en okse afbilledet. Penge har således fra oldtiden været et **værdimål** og enheden har været en okse. Målet findes også blandt nordiske folkeslag, hvor enheden kaldtes Kugilde. N.H. Wulffs, Penge side 12 og 13.
- 10) Se Danefæ side 191. Udgivet af Nationalmuseet 2010
- 11) Se tidligere Museums direktør Kirsten Bendixens artikel om mønten under *danskmoent.dk*
- 12) Se Danske mønter gennem tiderne. Møntavisen nr. 5 1970. klik på *danskmoent.dk*
- 13) Se Danske mønter gennem tiderne-Mange møntbetegnelser gennem 1200 år
- 14) I nogle kilder også kaldet ”solidi”
- 15) Nogle kilder bruger betegnelsen ”denarii”. Andre kilder nævner dog 192 penninge på en mark, men måske sammenblandes med en senere inddeling?
- 16) Lod er et gammelt vægtmål. Har varieret lidt gennem tiderne med ca. 15 gr.
- 17) Se N.H. Wulffs, Penge side 29
- 18) Se under Wikipedia, Slaget ved Bornhoved 1227
- 19) Se P.C. Hauberg. Danmarks Mynter og Myntvæsen 1241-1377.
- 20) Se Danske mønter gennem tiderne-Mange møntbetegnelser gennem 1200 år. Møntavisen nr. 5. 1970 side 8. Kan findes ved klik på *danskmoent.dk*. 2. Gyldendals Den store Encyklopædi under penninge.
- 21) Se En middelaldergård i Niverød af Ole Lass Jensen & Claudio Casati 2008 side 12, 20 og 21.
- 22) 1 mark= 16 Skilling. *Danskmoent.dk*
- 23) Se Den store danske Encyklopædi under hulpenning. Formentlig er vægtangivelsen inden halvering.
- 24) Vibeke Fenger. Rytterskolen 4-2010.

- 25) Se En middelaldergård i Niverød af Ole Lass Jensen & Claudio Casati 2008 side 23
- 26) Se Perbenny.dk. Brudstykker af betalingsmidlernes Historie. Tillæg
- 27) Se Perbenny.dk. Brudstykker af betalingsmidlernes Historie. Tillæg
- 28) Se P. Hauberg Danske Mynter og Myntvæsen i Tidsrummet 1241 til 1377 side 248 til 267. Udgivet 1884.
- 29) Udgravningsrapporten fra Niverød nævner den sorte død om en mulig årsag til at middelaldergården blev nedlagt kort før 1370.
- 30) Se Keld Grinder-Hansen ansat på Nationalmuseets afdeling for mønt og medaljesamling. ”Mønter som kilde til middelalderens økonomiske historie”.
- 31) En middelaldergård i Niverød af Ole Lass Jensen & Claudio Casati 2008 side 23
- 32) Se Erling Olsen. Danmarks Økonomiske Historie siden 1750
- 33) Se P. Hauberg Danske Mynter og Myntvæsen i Tidsrummet 1241 til 1377 side 248 til 267. Udgivet 1884.
- 34) Se N.H. Wulffs, Penge side 29
- 35) Se P. Hauberg Danske Mynter og Myntvæsen i Tidsrummet 1241 til 1377 side 248 til 267. Udgivet 1884.
- 36) Se Danmarkshistorien.dk, Byer og bybefolkning i Højmiddelalderen. Anders Bøgh. Aarhus Universitet
- 37) Se Danmarkshistorien.dk, Byer og bybefolkning i Højmiddelalderen. Anders Bøgh. Aarhus Universitet
- 38) Se Keld Grinder-Hansen ansat på Nationalmuseets afdeling for mønt og medaljesamling. ”Mønter som kilde til middelalderens økonomiske historie”.

Fra udgravningen af middelaldergården.
Det kan være affaldsgruben, der er ved at blive tømt.

Foto: Museum Nordsjælland.

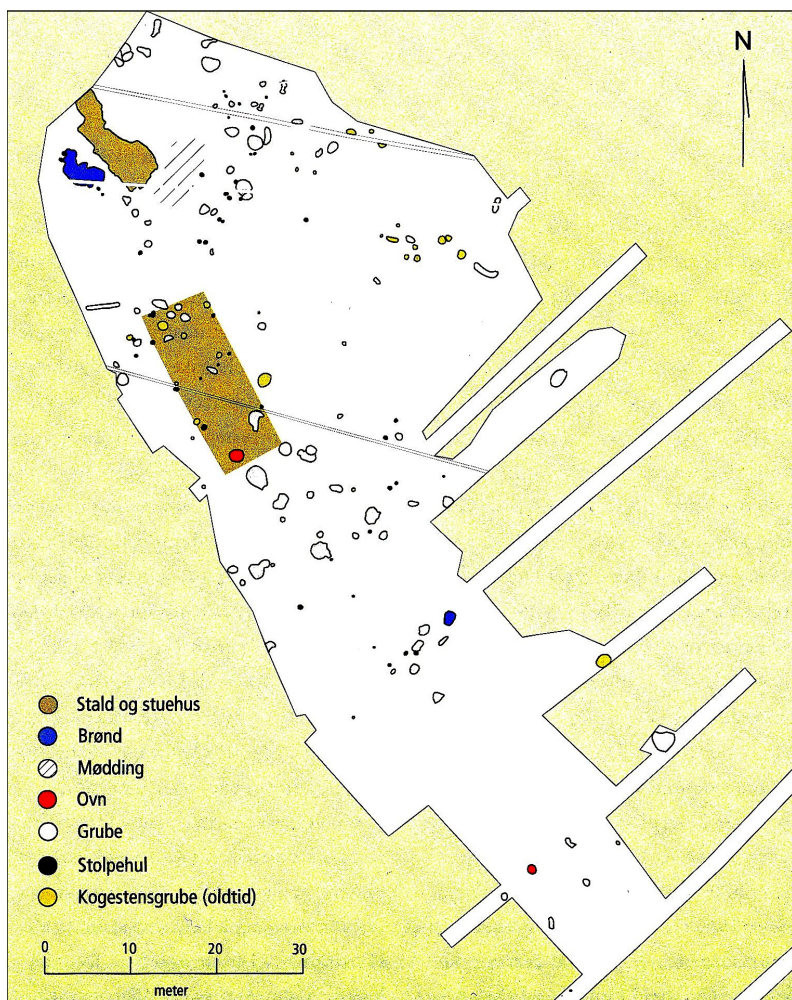
Litteraturliste:

1. Anders Bøgh: Danmarkshistorien.dk, Byer og bybefolkning i Højmiddelalderen. Aarhus Universitet
2. Anne Balling Kromann. Denar. Den Store Danske Encyklopædi
3. Jens Christian Moesgård: Danefæ. Udgivet af Nationalmuseet 2010
4. Kirsten Bendixen: Artikel om mønten under danskmoent.dk
5. Møntavisen nr. 5. 1970 side 8: Danske mønter gennem tiderne-Mange møntbetegnelser gennem 1200 år.
6. Nicolai Hertel Wulffs, Penge fra 1912
7. Ole Lass Jensen & Claudio Casati: En middelaldergård i Niverød 2008. I 2010 udgivet som særhæfte af Karlebo Lokalhistoriske Forening.
8. perbenny.dk: Møntvæsen m.fl.
9. Peter Christian Hauberg (1844-1928): Danmarks Myntvæsen og mynter i tidsrummet (1146-1241) og (1241- 1377). Udgivet 1884.
10. Wikipedia, Slaget ved Bornhoved 1227
11. Erling Olsen. Danmarks Økonomiske Historie siden 1750. Købehavns Universitets Fond til tilvejebringelse af læremidler.
12. Esben Albrechtsen. Dansk Udenrigspolitisk Historie bind I, Afsnittet 700-1523. Gylden dal 2001 til 2006. Gyldendal.
13. Hal Koch. Danmarks Historie bind 3 (1060-1241). Politikens Forlag.
14. Erik Kjærsgaard. Danmarks Historie bind 4 (1241-1448) Politikens Forlag 1977.
15. Poul Nybo Andersen. Nationaløkonomi. Erik Harcks Forlag 1963.
16. Jørgen Steen Jensen. Hulpennyng. Den Store Danske Encyklopædi.
17. Jørgen Steen Jensen. Møntværkstedet på Gurre. Danske mønter.
18. Helge Paludan. Danmarks historie i grundtræk. Aarhus Universitetsforlag 2011
19. Helle Horsnæs. Nationalmuseets møntsamling. Mail
20. Mønthuset Danmark (hjemmeside med links)
21. Danmarks nationalbank. Hjemmeside med links.
22. Kirsten Bendixen. Sven Tveskægs mønt. Dansk Mønt.dk
23. Keld Grinder-Hansen ansat på Nationalmuseets afdeling for mønt og medaljesamling. ”Mønter som kilde til middelalderens økonomiske historie”.
24. Vibeke Fenger. Møntfundet ved middelaldergården i Niverød. Rytterskolen nr. 4-2010

Regn i store mængder besværliggjorde udgravningsarbejdet.

Foto: Museum Nordsjælland

Oversigtsplan over udgravningen af middelaldergården i Niverød., hvor gruber, stolpehuller og bygningsrester er indtegnet. De tre tværgående bånd viser drængrøfter fra nyere tid, som skar sig gennem de middelalderlige anlæg.

Mønterne blev fundet i den store affaldsgrube foran stuehuset.

Museum Nordsjælland.

Hvordan endte mønterne i affaldsgruben?

Af Jens Erik Christiansen

Arkæologerne (i foranstående litteraturlistes nr. 7) mener, at mønterne er **tabt** i gruben, enten samlet i en pung eller enkeltvis over en relativ kort tidsperiode. De betegner endvidere sølvmønterne som værende værdifulde i samtiden. Det har altså været et ret betydeligt tab for ejeren.

Vibeke Fenger (i litteraturlistens nr. 24) gætter derimod på, at mønterne har været anset for værdiløse, da de var meget slidte. Ejeren har derfor med vilje **smidt** dem i gruben.

Jeg vil forsøge mig med endnu en forklaring ved at trække en parallel til det store Kirial-fund:

Ved landsbyen Kirial på Djurs blev der i 1967 fundet to nedgravede malmgryder fyldte med ikke mindre end 81.422 mønter, størstedelen af sølv. Den samlede vægt udgjorde 33,5 kg. Den menes nedgravet omkring 1365, og der er næppe tvivl om, at det er sket for at skjule den for 'uvedkommende'. Af ukendte årsager fik ejermanden/-mændene ikke mulighed for at grave den op igen. Formentlig fordi han/de er døde, måske dræbt. Tiden var voldsom.

Måske har bonden på gården i Niverød også haft behov for at skjule sin omend ringe formue, og måske skulle det gå meget stærkt. Tæt ved stuehuset var affaldsgruben, og her han så **gemt** sine mønter. Men først flere århundreder senere blev de fundet frem igen.

Fra åbningen af museets nye særudstilling: "Landsbyens håndværkere".

Foto: Flemming Jappsen

Fredensborg Møllelaug

Kender du møllelauget?

Vi vil meget gerne have endnu flere lokale støtter, der kan bakke op om vore bestræbelser for at bevare de to historiske møller.

Alle er velkomne som støttemedlemmer. Desuden er der en lille gruppe frivillige, som bl.a. fremviser møllerne på udvalgte dage.

Desuden åbnes for tilmeldte grupper og skoleklasser.

Vi har i øjeblikket omkring 200 støttemedlemmer der er fordelt på 96 husstande. Alle medlemsfamilier får jævnligt tilsendt nyhedsbreve og tilbud om medlemsaktiviteter.

Desuden udsendes et medlemsblad 2 – 3 gange årligt.

Det koster kun **50,- kr. for resten af 2018** for hele familien.
(normalt 100,- kr. pr år)

Betaling:

via MobilePay til nr. 6068 2782,
eller til konto 2313 – 6276 712 916

Husk at anføre navn(e), adresse, mail og telefon.

Se mere på vores hjemmeside: www.fredensborg-mollelaug.dk

Vi har ikke kun støttemedlemmer i Fredensborg Kommune, men også i:

Aarhus, Allerød, Benalmadena (Spanien), Espergærde, Farum, Græsted, Hellerup, Helsingør, Herlev, Holmegaard, Hundested, Kgs. Lyngby, København, Nordborg, Slangerup, Tranekær, Vanløse, Værløse, Ølstykke, og Ålsgårde.

Karlebo Lokalhistoriske Forening

blev stiftet i 1976 og har i dag over 650 medlemmer.

”Foreningens formål er:

1. At udbrede kendskab til og vække interesse for den tidligere Karlebo Kommunes historie. Det sker ved afholdelse af foredrag, by- og egnsvandring, udflugter o.l. samt ved udgivelse af bøger og hæfter med emner, der har relation til den tidligere Karlebo Kommunes historie. I forbindelse hermed foretager foreningen indsamling og registrering af materiale og data, der kan belyse egnens historie. Indsamlede genstande indgår i den samling, der er oprettet i Fredensborg Lokalhistoriske Museum i Avderød, mens bøger, protokoller, dokumenter, billeder, film og lignende afleveres til Fredensborg Arkiverne.

2. At varetage driften af Fredensborg Lokalhistoriske Museum i Avderød. Museet har hjemsted i Fredensborg Kommune, og er fælles kulturhistorisk museum for hele kommunen.”

Foreningens bestyrelse.

Formand:

Niels Storgaard Simonsen tlf: 2341 5440 niels.storgaard@email.dk

Næstformand:

Anna-Sophie Simony Dalgaard tlf: 9884 2084 asdalgaard@mail.tele.dk

Kasserer:

Brita Gersner tlf: 4914 4289 b.gersner@gmail.com

Øvrige bestyrelsesmedlemmer:

Merete Gøtzche tlf: 4828 0555 m.go@mail.dk

Birgitte Larsen

(udpeget af Fredensb. Kom.) tlf: 2331 5396 birgitte2990@gmail.com

Flemming Jappsen tlf: 5124 5338 fl.jappsen@gmail.com

Peter Aarby tlf: 4914 5281 paarby@post.tdcadsl.dk

Suppleant 1:

Henrik Teileskov tlf: 4914 3752 teileskov@post.tele.dk

Suppleant 2 og webmaster:

Bjørn Sandberg tlf: 4914 4028 bjoern.sandberg@gmail.com

